

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski studij
Engleski jezik i književnost - Povijest

Dominik Mihaljević

**Dubrovačka Republika i Crkva u vrijeme humanizma i
renesanse**

Diplomski rad

Mentor: prof. dr. sc. Ivan Balta

Osijek, 2013.

Sažetak

Pod vlašću Mlečana do sredine 14. stoljeća niti crkvena niti svjetovna vlast u Dubrovniku nisu imali bitnu ulogu u sudjelovanju kod donošenja važnih političkih odluka. Suočeni s odredbama iz nametnutih ugovora većina pokušaja Dubrovačke Republike i njezine vlasti bio je put do osamostaljenja. Dolaskom pod Austro-ugarsku vlast dolazi do razvitka dubrovačke komune te gospodarskog i političkog rasta. Dubrovnik uskoro postaje najprominentniji kršćanski grad na jadranskoj obali, barijera pred osmanlijskom navalom i kršćanske Europe. U toj vanjskoj politici Dubrovnik kao kršćanski grad pod upravom njegove vlasti dobiva puno više na značaju. U isto vrijeme se u unutrašnjim prilikama nastojao izgraditi kult ličnosti ponajviše preko crkve i dubrovačkog zaštitnika sv. Vlahe. Iako se ponekad činilo da je crkvena vlast pod utjecajem svjetovne, njihova konstantna zakulisna igra je održavala društveni poredak gdje je svatko znao svoje mjesto. Kroz kult ličnosti dubrovački je puk dobivao vjeru u jednakost svih i bitnost pojedinca. Kroz svećeničke redove i kroz crkvene putove svjetovna vlast je uspjela proširiti svoju teritorije i na lokalne otoke, poglavito Ston, Mljet i Korčulu, a zahvaljujući svećeničkim redovima bilo je osigurano kršćansko stanovništvo, kao i collegiumi te razni samostani, bilo za puk ili vlastelu. Upravo je zahvaljujući toj međusobnoj ovisnosti svjetovne i crkvene vlasti Dubrovnik uspio opstojati kroz stoljeća i izrasti u gospodarsku i političku silu.

Ključne riječi: Crkva, Dubrovnik, svećenički redovi, Sv. Vlah, svjetovna vlast

Sadržaj

1. Uvod.....	4
2. Dubrovnik pod vlašću Mlečana.....	5
3. Odnos Crkve i vlastele.....	8
4. Utjecaj svjetovne vlade na svećeničke redove i samostane.....	12
5. Odnos svjetovne vlasti i dubrovačkog kaptola.....	18
6. Širenje Dubrovnika pomoću crkvenih putova.....	22
6.1. Pitanje Korčule.....	19
6.2. Pitanje Stona.....	20
6.3. Pitanje Mljeta.....	21
7. Promicanje društvenog jedinstva kroz blagdanske svečanosti.....	26
8. Mletački knez i dubrovački rektor: ceremonijalne razlike.....	28
9. Crkveni kalendar u službi politike.....	30
10. Kult sv. Vlahe.....	34
11. Zaključak.....	38
12. Popis priloga.....	39
13. Literatura.....	40

1. Uvod

Katoličku crkvu u Dubrovniku za vrijeme humanizma i renesanse promatramo i definiramo kao konstantnu interakciju između svjetovne i crkvene vlasti. Iako se Crkva često trudila promicati one najvažnije kršćanske vrijednosti kao takva se često znala izgubiti u željama političkih moćnika koji su je nastojali iskoristiti u svoje svrhe. Tako se znala naći u rukama onih koji je ili nisu znali voditi ili su bili samo marionete koje su trebali služiti drugim i tuđim interesima. Tek dolaskom nadbiskupa Ilije Sarake crkva doživljava svoj duhovni procvat u 14. stoljeću pa tako i određenu samostalnost, a djelovanjem crkvenih redova u Dubrovniku, Dubrovčanima raste moral kroz produblјivanje vjere. Kult sv. Vlahe, koji je najvažniji dan u godini Dubrovčana, iako primarno gledan kroz prizmu vjerskog dana je u pozadini imao puno dublje političko značenje. Mnogi mladi Dubrovčani vide Crkvu kao širenje moralnih vrijednosti, kako znanja tako i duhovnosti, ali i političkog napretka, pa tako pristupaju redovima i djeluju kao svećenici i misionari, a mlade cure kao redovnice u samostanu u samom krugu zidina. Ipak, često su upravo sami ti redovi i samostani djelovali kao produžena ruka političkih i lokalnih moćnika u svrhu širenja i utvrđivanja njihove vlasti. Snagu vjere u crkvu i svog sveca Dubrovčani izražavaju i kroz gradnju vebnih izdanja, od katedrale, do crkve sv. Vlahe i mnogih samostana.

1. Dubrovnik pod vlašću Mlečanima

U razdoblju od 1205. – 1358. u odnosu crkvene i svjetovne vlasti nalazimo mnogo bitnih promjena. Prije svega to se odnosi na položaj dubrovačkog nadbiskupa u javnom životu za koju se slobodno može reći da je postala neznatna u upravno-političkim poslovima komune. Upravo su to i planirali Mlečani, da se kler eliminira iz svjetovnih poslova, što je bilo privlačno i dubrovačkoj vlasteli jer ona nije htjela da još s nekim dijeli vlasti kada već mora s mletačkim knezom. Dokaz tome je i ugovor koji je potpisan 1232. godine, ali vrijedi napomenuti da to nije ugovor koji je potpisan između dvije ravnopravne strane već nametnuti sporazum kojim se potvrđuje podvrgnutost Dubrovčana Mlečanima. Izdvojit ćemo samo one odredbe koje se odnose na odnose crkvene i svjetovne vlasti (1., 2., 3., 5. i 9.), a one glase:

1. Dubrovčani će birati nadbiskupa iz redova mletačkog svećenstva ili s područja podložnog Mlecima, između grada i skrajnjeg južnog rta Istre. Ukoliko to mletačkom duždu uspije isposlovati u pape, dubrovačka će se nadbiskupija morati pokoriti patrijarhu u Gradu, te će izbor njihova nadbiskupa potvrđivati gradeški patrijarh a nadbiskup ići u Grad k njemu na posvećene. Dubrovački će nadbiskup morati polagati prisegu vjernosti mletačkom duždu.

2. Dubrovački kler će morati na Božić, Uskrs i Dan Sv. Vlaha pjevati pohvale mletačkom duždu, gradeškom patrijarhu, nadbiskupu i knezu.

3. Dubrovčani će primati kneza kojeg će im slati mletačka vlada, i on će morati polagati zakletvu duždu.

5. Dođe li mletački dužd u Dubrovnik, Dubrovčani ga moraju časno primiti. Bude li htio odsjesti u nadbiskupskoj palači, moraju ga primiti u njoj, ako pak to ne bude htio, moraju mu priskrbiti drugu prikladnu kuću...

9. Svake godine na blagdan svih svetih davat će Dubrovčani duždu u Mlecima kao regaliju 12 perpera a Mletačkoj Državi 100 starih perpera ispravne mjere. Svome će knezu na isti dan isplaćivati 400 perpera iz svoje općinske blagajne, te me priznati i ostale uobičajene prihode koji pripadaju knezu, osim prihoda soli.¹

¹ Vinko Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808. Prvi dio. Od osnutka do 1526.*, Nakladni zavod MH, Zagreb, 1980., str. 61.

Takve su odredbe teško podnosili i svjetovna i crkvena vlast, stoga nije niti čudno da je dubrovačka komuna jako zainteresirana za obnovu teritorijalne jurisdikcije dubrovačke nadbiskupije u zemljama zaleđa. Tako bi se pomoću nje ostvarili i političke želje vlasti, a i crkvena vlast bi ojačala svoje uporište i van dubrovačkih zidina. Tu su bitnu ulogu odigrali i crkveni redovi koji su se pojavili u Dubrovniku (dominikanci 1225., a franjevci 1227. godine), a za koje je svjetovna vlast smatrala da će im pomoći u širenju njihovih interesa. Oni su trebali obnoviti i pojačati djelatnosti u zaleđu uz svoje redovne religiozne aktivnosti među dubrovačkim pukom. I ugovor o savezu Dubrovnika s bugarskim carom Asenom iz 1253. godine odražava brigu oko teritorija dubrovačke nadbiskupije, u kojem se jednim od najvažnijih uvjeta saveza navodi zahtjev za obnovom spomenute crkvene jurisdikcije. Tada je ona bila stegnuta na sam obalni pojas zbog širenja srpske države i njene pravoslavne crkve.²

Tri godine poslije, 1256. godine, mletačko vijeće donosi odluku da dubrovački knez iz Venecije ne vodi jednog, nego dvojicu službenika, a prije donošenja Statuta iz 1272. godine nije moguće utvrditi točan opseg njihova djelovanja. Ono što je sigurno jest da im je prva zadaća bila pružati potporu kneževom nadziranju komunalnih institucija.

Statut iz 1272. godine, ili *Liber statutorum civitatis Ragusii*, predstavlja kodifikaciju pravnih normi za reguliranje društvenih odnosa u komuni, a s njime se i utvrđuje položaj dubrovačke komune naspram Mletaka, te je uz korčulanski najstariji sačuvani statut neke istočnojadranske komune.³ Smatra ga se jednim od najvrjednijih hrvatskih pa i europskih pravnih spomenika uopće, a dakako da je jedan od najvažnijih povijesnih izvora dubrovačke povjesnice. Potreba donošenja toga statuta je vrlo bitna jer su svi dosadašnji dubrovački zakoni bili rasuti i često proturječni što je dovodilo do neusuglašenosti i svađi. Zato su se ti zakoni sabrali, a sva njihova nesuglasja su bila dopunjena i razjašnjena. Taj će Statut potvrditi i osnažiti i Malo i Veliko vijeće, te će donijeti mir i spokoj gradu Dubrovniku. Za potrebe ovog rada usredotočit ću se samo na onaj dio koji se ticao dubrovačke crkve i svjetovne vlasti. Kako je Statut iz 1272. godine

² Bernard Stulli, *Povijest Dubrovačke Republike*, Dubrovnik, Zagreb 1989., str. 38.

³ Ivica Prlender, *Crkva i država u srednjovjekovnom Dubrovniku*, doktorska disertacija, Zagreb 1998., str. 231.

uređivao odnos između komunalne vlasti na čelu s knezom i dubrovačke metropolije, nije jednostavno odgovoriti. To je poglavito zbog činjenice da sam Statut ne polazi od crkve kao jedinstvene organizacije predvođene nadbiskupom, već se on u šest od ukupno osam knjiga bavi regulacijom pravnog položaja nadbiskupa, određenih crkvenih zajednica ili pojedinih pripadnika crkve. Statutarne odredbe, nasuprot laika/svjetovnika, razlikuju klerike (koji žive u sklopu samostanskih/redovničkih zajednica), redovnike i redovnice i bizoke, dok je nadbiskupovom položaju posvećena izdvojena pažnja.

Unatoč tome što crkveni poglavar nije službenik komune (poput kneza) njemu su statutom ipak zajamčeni određeni prihodi. Primjerice, kada su dubrovački brodovi prevozili pšenicu, sol ili žito, nadbiskup bi dobio određeno podavanje, ovisno o količini tereta. Strani brodovi su bili oslobođeni toga podavanja, ali ne i Dubrovčani, što je išlo na teret pripadnicima komune. Također, prema XVIII. točki statuta nadbiskup je imao pravo i na dio ribarskog ulova u mrežama u lastovskom i korčulanskom akvatoriju, te mu je pripadao i udio od noćnog ulova. To nisu bili znatni prihodi koje je nadbiskup mogao dobiti, već je većina njegova prihoda dolazila od nadbiskupske nadarbine, koja je utemeljena u zamjenu za crkvenu desetinu (koja nije bila ubirana zbog siromaštva zemljišta). Nadbiskupska nadarbina se sastojala od nadbiskupske palače i zemljišnih posjeda u Župi i Elafitskim otocima. Teško je utvrditi koliko su točno iznosili ti prihodi, ali uzimajući u obzir da su mnogi kandidati za nadbiskupa odbijali taj položaj s određenom sigurnošću možemo reći da oni nisu bili veliki.

Dubrovački nadbiskup je i u sudstvu imao određenu ulogu, ali samo u sporovima između ljudi s njegovih seoskih posjeda, i to samo u slučajevima kada se radi o sporovima u svezi dugova, posredništva i ugovora, dok sve ostale sudske procese rješava knez, odnosno komuna. Čak niti njegova stolnica, crkva Gospe Velike nije bila pod njegovom nadležnošću što se tiče financiranja i skrbi, već se ona financirala iz više izvora. To se radilo tako da je svaki brod po dolasku u luku morao pridonijeti iznos u vrijednosti jednog mornara, a skrbnici o tom prinosu birani su odlukom kneza, bez nadbiskupova utjecaja. Prema navedenom se može zaključiti da Statutom iz 1272. godine dubrovačka komuna smanjuje važnost položaja nadbiskupa, sužavajući mu materijalnu osnovicu njegova djelovanja te mu dajući tek simbolične povlastice u sferi sudstva. Tako

ga je nastojala svesti na osobu čiji će se prestiž osjećati isključivo samo na planu duhovnosti.⁴

⁴ I. Prlender, *Crkva i država u srednjovjekovnom Dubrovniku*, str. 237.

3. Odnos crkve i vlastele

Katolicizam je po svojoj prirodi i javna i privatna vjera što se najbolje može vidjeti u primjeru Dubrovnika. Zahtjevi Dubrovčana od pape i zapadnih sila da ih se posebno tretira temeljio se na činjenici da su oni tada bili najjisturenije središte katoličanstva na području u kojem dominiraju nevjernici muslimani i raskolnički pravoslavci. Upravo je to išlo u korist Dubrovnika jer je Zapad smatrao da jedina nada uspostavljanja katoličkog kršćanstva na Balkanu zavisi o činjenici da katolicizam zadrži svoje nesigurno uporište u Dubrovniku. Zbog toga je dubrovačka vlastela u svojim borbama s Mlečanima često vrlo mudro iskorištavala to stajalište. Bitno je napomenuti da ideja o Dubrovačkoj Republici kao katoličkoj državi nije bila samo dio političkog oportunitizma jer je katolicizam stvarao vitalnu i snažnu povezanost s Europom preko kojeg su dolazile renesansne ideje i drugačiji načini razmišljanja. Upravo se zbog toga može reći da je on utemeljio samoodređenje Dubrovnika, a to znači da su vjerske institucije u Dubrovniku bile od posebnog političkog značaja.⁵ Vlastela je zadržavala i javno zastupala načelo da je Dubrovačka Republika katolička država te stoga i pomaže Rimskoj Kuriji u njenim namjerama prema zemljama dubrovačkog zaleđa. Naravno da je to imalo dublju pozadinu, poglavito u provedbama načela koja su bila formirana sredinom 14. stoljeća. Među njima je i utjecaj dubrovačke vlastele pri odlukama o postavljanju osoba na važnije funkcije u crkvenim institucijama – poglavito na mjesto nadbiskupa. Isto se primjenjuje na članove dubrovačkog kaptola, poglavara samostana u gradu i ostalom dubrovačkom području, zatim stalna praksa imenovanja državnih prokuratora kod važnijih crkvenih institucija, zabrana daljnjeg stjecanja nekretnina crkvenim institucijama te podređivanje crkvenih težnji interesima državne politike dubrovačke vlastele.⁶ Često su upravo ljudi od crkve upotrebljavani kao poslanici i diplomati od strane vlastele, a znali su biti i postavljeni za kancelare u lokalnim upravama, dok je vlastela kroz cijelo to vrijeme javno zastupala načelo da tko je god božji vojnik se ne smije upletati u svjetovne poslove.

⁵ Robin Harris, *Povijest Dubrovnika*, Golden marketing - Tehnička knjiga, Zagreb 2006., str. 224.

⁶ B. Stulli, *Povijest Dubrovačke Republike*, str. 108.

Dok se dubrovačka komuna još formirala, crkvena hijerarhija i općinska uprava dijelile su vlast. U pučkoj su skupštini svećenici s plemićima i pučanima sudjelovali zajedno u gradskim poslovima pa je tako tijekom 11. i 12. stoljeća nadbiskup imao zapaženu ulogu u gradskoj upravi. U svim važnijim pitanjima on je zajedno odlučivao s općinskim prvacima, potvrđivao je odluke skupštine te je nastupao kao predstavnik grada. Znaci toga utjecaja i jačine njegova položaja jest pokazatelj da komuna u 12. stoljeću nije bila još u potpunosti konstruirana. Već u 13. stoljeću njegova vlast slabi što pokazuje njegovo tek djelomično odlučivanje u nekim općinskim pitanjima, ali mu uloga osjetno slabi ponajviše zbog nastanka novih upravnih tijela. U 14., a osobito u 15. stoljeću vlada je brinula o svemu i sve je nadzirala, kako u crkvenom tako i u svjetovnom životu, a to je postigla jačanjem komunalnih institucija kao i svjesnim izvlašćivanjem klera i nadbiskupa. Plemićka vijeća tako određuju kalendar crkvenih svetkovina, obilježavanja jubileja i dana oprosta, dok je svjetovna vlast upravljala relikvijama koje su kroz vjersko značenje promicale moć i slavu države. Već je spomenut njihov utjecaj na najvažnija crkvena pitanja kao što je izbor biskupa i odnos s papom, a zabranom darivanja nekretnina Crkvi općina je ograničila njezino gospodarsko snaženje i tako osigurala vlasteli prednost u stjecanju zemljoposjeda. Ujedno su i svi posjedi samostana, crkava i bolnica bili pod upravom dubrovačke vlade koja ih je davala u zakup te raspodjeljivala prihode koji su se slijevali u općinsku riznicu. Vlastela je tu brigu oko upravljanja tim posjedima pravdala načelom da su crkvenjaci posvetili svoj život molitvi za spas čovječanstva, iz čega se onda zaključuje da je na vlasteli da brine o materijalnim dobarima, što je njima naravno i bio konačni cilj.

Prokurator su bili članovi Velikog vijeća koji su nadzirali raspodjelu prihoda i upravljali su crkvenim ustanovama, sve u interesu svjetovnih vlasti, te su oni mogli prodavati, zalagati i davati u zakup samostanske posjede. Ako su redovnici imali kakvih novčanih zahtjeva morali su se obraćati njima, sve dok nadzor nad redovnicima nije prešao u ruke državnih rizničara. Primjer kontroliranja nad njima dolazi iz 1442. godina kada su fratri opservanti s Dakse dobili određena sredstva od pape što je Senat i dopustio, ali pod uvjetom da ona dođu u ruke dubrovačke vlade koja će oni tada raspodijeliti u

pobožne svrhe kako joj se najbolje bude činilo.⁷ Kada se radilo o političkim ili staleškim pitanjima vlastela je bez problema zanemarivala pravo Crkve na autonomnu sudbenost. Iako su crkveni vjerodostojnici često prosvjedovali zbog toga vlada nikad nije odstupala, čak nasuprot, znala ih je opominjati zbog vladanja koje ne dolikuje dobrim građanima. Primjer toga se može vidjeti u slučaju otmice vlastelinke Pervule de Tudisio koja je bila redovnica u svetoj Klari. Naime, svjetovna vlast se odlučuje na puno strožu kaznu za krivca, protivno nadbiskupovoj presudi smatrajući ju preblagom, poglavito zbog niskog porijekla otmičara franjevca Antuna Vukčića kao i mogućeg nereda u plemićkom samostanu. Kada se nadbiskupski vikarijat pobunio protiv toga, vlada odgovara da je to čin napad na čast plemstva, ne ispričavajući se zbog zadiranja u crkveno plemstvo.

⁷ Zdenka Janeković Romer, *Okvir Slobode*, Zavod za povijesne znanosti HAZU, Zagreb, Dubrovnik 1999., str. 212.

4. Utjecaj svjetovne vlasti na svećeničke redove i samostane

Utjecaj vlastele nad samostanima i kršćanskim redovima je također zamjetan i u velikoj mjeri prisutan. Sam Dubrovnik za vrijeme humanizma i renesanse bilježi četiri reda na svojim prostorima, a to su benediktinci, franjevci, isusovci i dominikanci, kao i nekoliko ženskih redova od kojih se najvažniji nalazio u samostanu sv. Klare

4.1 Odnos vlasti s Benediktincima

Benediktinci su najstariji crkveni red na Zapadu kojega je osnovao sv. Benedikt 529. godine u Montecassinu, a za njihovo geslo je odredio izreku Ora et labora (Moli i radi). Izdvojiti ćemo dvije vrlo bitne baštine koju su nam benediktinci ostavili u nasljeđe kako bi pokazali njihovu važnost za crkveni i društveni svijet. Pod prvu spada Bašćanska ploča koju su benediktinci dali isklesati oko 1100. godine u Juradvoru kraj Baške na otoku Krku, dok je drugi znameniti glagoljični tekst hrvatskih benediktinaca, prijevod *Regule Svetog Benedikta*. Jezik na koji je Regula prevedena mješavina je hrvatsko crkvenoslavenskog i hrvatskog narodnog jezika, te je jedan od tri najstarija prijevoda Regule s latinskog na neki drugi jezik (uz anglosaksonski i armenski). Danas se čuva gdje je i nastao, u samostanu u Čokovcu kraj Tkona na otoku Pašmanu. Benediktinski redovnici, a kasnije i redovnice dolaze na područje južnog Jadrana još u 9. stoljeću. U Dubrovniku se tako moglo naći deset muških benediktinskih samostana koji su se nalazili na Mrkanu, Svetom Petu, Šipanu, Mljetu i Lokrumu. Najstariji samostan je onaj Svete Marije na Lokrumu, a prije nego su se tamo doselili benediktinci on je bio središte zajednice pustinjaka koji su živjeli prema Pravilu sv. Vlahe. Dubrovačke vlasti su se naročito zanimale za samostan svete Marije na Lokrumu, a to su opravdavali činjenicom da je sam grad Dubrovnik utemeljio prvotnu vjersku zajednicu i stoga oni imaju primat nad njime. Razlog tome je strateška važnost mjesta, a vlastela je to znala jako dobro iskoristiti. Naime, svake godine vlada je imenovala jednog zastupnika i tri proktora da vode financijske poslove samostana, a ti su poslovi bili prilično složeni jer su redovnici

na Lokrumu tijekom godina dobili razne darove od lokalnih uglednih ljudi.⁸ To je sve rezultiralo velikim povećanjem posjeda samostana, a samim time i širenje posjeda vlastele, tako da je ona tada imala posjede u Župi, Šumetu, Cavtatu, Čibači, Konavlima, Gružu, Zatonu, Rijeci dubrovačkoj, Slanom, Stonu i na otocima Koločepu, Jakljanu, Lopudu, Šipanu i Mljetu.

Senat se često znao upletati u stegovna pitanja kada bi osjetio neposlušnost redova na dubrovačkom prostoru, te je često utjecao na svakodnevni život redovnika. Tako dolazi i do sukoba između dubrovačke vlade i benediktinaca s Lokruma. Naime, dubrovačka vlada je smatrala, bez obzira kojoj kongregaciji samostani pripadali, oni prije svega ipak pripadaju gradu i vladi kojoj se moraju pokoravati. Kada su krajem 15. stoljeća lokrumski benediktinci zatvorili vrata nekim Dubrovčanima koji su se htjeli zarediti, Senat im je naredio da povuku tu odluku. Općinski im glasnik im naputku vlastele donosi proglas da je lokrumski samostan sagrađen od predaka vlastele kako bi on služio na slavu Bogu i na korist građanima Dubrovnika, pa tako nitko drugi ne može njime upravljati.⁹ Drugim riječima, redovnici nisu ti koji odlučuju o primanju redovnika u njihov samostan. Iako je samostan sv. Marije na Lokrumu najstariji osnovan na dubrovačkom prostoru, najstariji samostan smješten unutar gradskih zidina je onaj iz 1108. godine, a radi se o samostanu sv. Šimuna u kojem živi redovnička obitelj benediktinki. Upravo po tom primjeru, za razliku od muških samostana što se podižu ili na prilazima gradu ili na usamljenim mjestima, i ostali ženski samostani će u daljnjoj budućnosti biti zasnivani u krilu sigurnosti gradskih zidina. Što se tiče pristupanja redovnicama tu je statut bio prilično jasan, ocu je on (ili majci ako je otac mrtav) davao pravo da kćeri prije njezine punoljetnosti (koju je ona punila s navršenih 12 godina) i protiv njene volje pošalje u samostan. No, nakon što ona postane punoljetna nju se nije moglo protiv njene volje prisiliti u samostan, ali ako bi se ona sama na taj čin odlučila otac je mora «opremiti», ali čime, on sam o tome odlučuje.

⁸ R. Harris, *Povijest Dubrovnika*, str. 231.

⁹ Z. Janeković Romer, *Okvir Slobode*, str. 215.

4.2. Odnos vlasti s franjevcima i dominikancima

Franjevci i dominikanci također rano stižu u Dubrovnik i uskoro postaju vodeći crkveni redovi u dubrovačkom vjerskom životu te postižu čak i uvaženiji položaj nego benediktinci. Dominikanci ili red braće propovjednika svoj streloviti uspjeh duguju svom osnivaču, Španjolcu Dominiku De Guzmanu, koji propovijeda obnovu kršćanstva u duhu apostolske tradicije, te se oni individualno i institucionalno odriču posjeda i crkvenih beneficija, a prvi puta se pojavljuju u Dubrovniku 1225. godine. Franjevci ili Red male braće kao i dominikanci, nastaju kao svojevrsan prosvjed protiv zloupotrebe i negativnosti u Crkvi. Oni se svojom jednostavnošću, skromnošću i posvemašnjim siromaštvom suprotstavljaju anarhiji, mržnji, sektaštvu, a diskriminaciji i nepravdi se suprotstavljaju ljubavlju i razumijevanjem.¹⁰ Prema legendi (koja vrlo vjerojatno nema čvrste temelje) sam sv. Franjo je došao u Dubrovnik 1223. godine dok je putovao u Egipat, a dubrovačka vlada ga prima i daje mu sve potrebno za put prema Levantu. Franjevački red se smatra osobito važnim za život Dubrovnika, kako u političkom tako i duhovnom smislu. Primjerice, franjevački redovnici iz bosanskog vikarijata, nastanjuju se upravo uz potporu dubrovačkih vlasti na njihovim novostečenim područjima. Upravo ti franjevci, iz samostana u Stonu, Slanom, Pridvorju i Rožatu vodili su odlučnu bitku kako bi pravoslavno stanovništvo preobratali na katolicizam. Svjetovna vlast je zahtijevala red i disciplinu u franjevačkim samostanima upravo zbog te važne uloge u pokatoličavanju novostečenih područja. Zbog toga se ona upliće u reformu njihova samostana gdje se izravno obraćaju generalu franjevačkog samostana sa zahtjevom da protjera redovnike koji su «raspušteni i neposlušni spram vlastima», a u pozadini tog zahtjeva jest namjera vlastele da se riješe franjevaca konventualaca koji su zbog pripadnosti Dalmatinske provincije bile previše pod utjecajem Venecije.¹¹ Iako se dubrovačka vlada često uplitala u crkvenu vlast pa tako i u vjerske redove, to nije umanjivalo njihovu darežljivost prema njima, upravo zbog toga jer su shvaćali njihovu važnost i potrebitost. Tako primjerice do početka 14. stoljeću vlasti su prihvatile praksu davanja redovite milostinje franjevcima i dominikancima. Svrha tih davanja je navedena u zapisniku Malog vijeća iz 1322. godine te se navodi da je to zato da Bog očuva grad Dubrovnik u dobru i mirnom stanju, i da ga

¹⁰ Frano Šanjek, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1991., str. 158.-159.

¹¹ Z. Janeković Romer, *Okvir Slobode*, str. 214.

se može braniti od uznemiravanja i ometanja. Za vrijeme Diversisa dominikanci i franjevci bi u naizmjenične dane molili tijekom korizme i za to bi dobivali ribu dok bi na Uskrs svaki red dobivao novac u vrijednosti jedne redovničke halje. Također, redovnici koji su htjeli studirati na talijanskim sveučilištima mogli su od vlade očekivati stipendiju koja bi pokrivala njihove troškove za knjigu i odjeću.¹²

4.3. Odnos vlast s isusovcima

Zadnji crkveni red koji je djelovao u Dubrovniku jest red isusovaca. Njih je osnovao Ignacio de Loyola, a njihov dolazak u Dubrovnik označava prekretnicu u vjerskom životu koji kao i kod ostalih redova također ima i političko značenje. Dubrovčani su još za života Ignacia nagovarali i tražili da im dođe taj crkveni red, ali tek 1560. godine slavni isusovac Nicollas Bobadilla dolazi i ostaje u samostanu svetog Jakova u Višnjici, a iduće godine mu se pridružuje još jedan redovnik. Dubrovačka vlada je dvojako gledalo na isusovački red. Naime, prevladavajuće mišljenje je bilo da kriterije dubrovačkog svećenstva treba mijenjati, te da visokoobrazovni i kulturni standardi koji su se vezali s isusovcima mogu samo koristiti dubrovačkoj mladeži. Stoga se i inzistiralo na pravom isusovačkom collegiumu u Dubrovniku. Druga strana vladajućeg staleža ih nije htjela zbog njihove vezanosti uz Rim, te zbog toga, njihov manjak mogućnosti spadanja pod svjetovni utjecaj u Dubrovniku. Uskoro dolazi do povlačenja isusovaca iz Dubrovnika, a iako je u narednih par desetljeća bilo još pokušaja da ih se privoli na povratak te da osnuju collegium, to će se dogoditi tek 1604. godine. Ovoga puta svjetovna vlada ih dočekuje hladno, ali samo zato što ih nisu pozvali oni već nadbiskup dubrovačke crkve. Usprkos tome, bilo je odlučeno da oni neće ometati njihov rad. Ova misija je bila uspješna poglavito jer ju je vodio bivši papinski diplomat Aleksandar Komulović, inače rodom iz Splita. Nakon što on umire na njegovo mjesto dolazi, i više nego dostojan nasljednik, gorljivi idealist protureformacije i nadareni lingvist Bartol Kašić. Bitna stvar za lingvistiku jest što je on odlučio da na štokavsku varijantu prevede ključne vjerske spise za uporabu u Bosni, Hercegovini i Srbiji. Kašić otpočetka vodi iznimno aktivnu i uspješnu svećeničku službu Dubrovačkih isusovaca, ali je i on nalazio dosta opiranja od strane svjetovne vlasti, primarno zbog financiranja željenog collegiuma.

¹² R. Harris, *Povijest Dubrovnika*, str. 237.

Njegovo djelovanje je bilo prepoznato kod stanovnika Dubrovnika, bio je jako cijenjen i kao osoba i kao svećenik. Od mnogih stvari koje je uspio napraviti za svoga djelovanja izdvojiti ćemo samo neke: mnoge mlade žene je uspio nagovoriti da dolaze na ispovijed u crkvu (što su prije one odbijale zbog nevoljkosti da budu viđene u javnosti), dijelio je primjere svog prijevoda «Katekizma» sv. Roberta Bellarmina i priručnike za meditaciju, propovijedao je i dijelio sakramente na Koločepu i Lopudu, na misi bi čitao na hrvatskom tako da ga svi razumiju itd. Ipak nije uspio u osnivanju collegiuma koji je još bio tek u planovima kada je odlazio 1535. godine, a njegovim odlaskom isusovci u Dubrovnik neće doći sve do 1658. godine.¹³

Vrijedi naglasiti da su se i pučani mogli uspeti u hijerarhiji i postati biskupima i opatima, ali je postotak vlastele na tim položajima ipak bio veći. Tako bi ambiciozna vlastela iz bogatih obitelji ulazila u dominikanski samostan jer je on omogućavao uspon u crkvenoj hijerarhiji. U benediktinski samostan bi ulazili oni koji su se htjeli povući u samoći, po broju jednako i vlastela i pučani. Slično se odvijalo i u franjevačkom samostanu u kojem su također bili pomiješani aristokratski i pučki elementi. U 16. stoljeću vlastela su i ondje preuzela kormilo vlasti jer je po odluci Senata gvardijanom mogao postati samo plemić.¹⁴

Držanjem pod kontrolom redove koji su djelovali u Dubrovniku vlastela je uspjela proširiti svoje posjede, kao i svoju jurisdikciju, dok je Crkva uspjela u naumu da što više stanovnika, poglavito nevjernike, prevede na katolicizam, tako da je ovaj odnos odgovarao objema stranama, no ne smije se predvidjeti činjenica da je ipak svjetovna vlast imala zadnju riječ po tom pitanju. No, za razliku od muških redova na području Dubrovnika, sa ženskim redovima vlada nije imala političkih poteškoća. To je ponajviše zbog činjenice da je vlasteoska staleška politika zahtijevala pomni i visoki nadzor nad njima. Upravo se nad ženskim samostanima provodila najstroža staleška segregacija, jer je bilo ključno osigurati mjesta za plemkinje bez miraza.

Samostan sv. Klare, utemeljen 1290. godine bio je predviđen samo za plemićke kćeri, koje su tamo dolazile ne zbog svojih vjerskih ideala ili predanosti Bogu i vjeri već zbog ženidbene politike svoga staleža. U samom početku samostan sv. Klare je služio i

¹³ R. Harris, *Povijest Dubrovnika*, str. 237.- 238.

¹⁴ Z. Janeković Romer, *Okvir Slobode*, str. 220.

kao mjesto za zbrinjavanje djece. Naime, u renesansom Dubrovniku zabilježena je česta pojava bluda, a samim time i pojave izvanbračne djece. Stoga je prvo nahodište osnovano upravu u samostanu sv. Klare, a s obzirom na povećanje broja djece Senat donosi odluku 9.veljače 1432. godine da se on preseli, pa se osniva državno nahodište pod imenom *Ospedale della misericordia*.¹⁵ To preseljenje je bilo uvjetovano povećavanjem broja izvanbračne djece, ali i radi oslobađanja mjesta za plemkinje. Da bi svima njima mogli osigurati mjesto vlasti su intervenirale i donijele odluku da samostan zabranjuje prihvaćanje strankinja među svoje redove, te da moraju prihvatiti svaku dubrovačku plemkinju neovisno o tome ima li ona tamo jednu ili više sestara. Primjer tome dolazi iz 1436. godine kada dotični Vita Klementov de Gozze tuži opaticu samostana jer nije htjela primiti njegovu kćer, unatoč zadanim odredbama Velikog vijeća. Nakon toga Veliko vijeće intervenira te im zaduženi notar čita zahtjev u kojem se navodi da moraju postupiti po zakonu na dobro samostana, jer on pripada dubrovačkoj općini, a ne njima.¹⁶ Senatori, koji su imali tamo svoje rođakinje ili kćeri s takvom su pažnjom pratile njihov napredak da su njihove ovlasti u tom samostanu daleko nadmašile utjecaj crkvenih vlasti. Redovnici i svećenici su za svoj dolazak u samostan morali tražiti dopuštenje Malog vijeća, što nam sve ukazuje na činjenicu da je taj samostan bio ujedno i utočište, ali i zatvor za žene koje su tamo završile. Dokaz tome je i odluka iz 1433. godine nakon otmice jedne od sestara (vidi stranicu 11.) kojom se nadzor postrožava i u potpunosti povjerava vlasteli. Primjerice, svakog dana po dvojica plemića, ne mlađih od 50 godina boravili su od jutra do drugog sata noći unutar zidina samostana, ali nisu smjeli pustiti nikoga unutra ni dozvoliti da se što unosi. Nakon isteka drugoga sata na straži ih zamjenjuju kapetani noći. Također su bili zazidani i svi prozori i otvori, a i prozori susjednih kuća s kojih se moglo vidjeti dvorište samostana. Kada su redovnice podigle svojevrsnu bunu bile su stavljene na kruh i vodu kako bi se naučili poniznosti. U drugim samostanima za redovnice, u koje su mogle ući i pučanke, predstojnice su bile samo plemkinje.

Svi ti samostani su dakako bili pod nadzorom vlasti koja se držala načela da zbog svoje časti mora bdjeti nad dobrim glasom i svetosti života osoba koje su prihvatile

¹⁵ Vesna Čučić, *Dubrovačke Matične knjige – dragocjen izvor za povijesna istraživanja*, Arhivski vjesnik, br. 48., 2008., Dubrovnik 2008., str. 49.

¹⁶ Z. Janeković Romer, *Okvir Slobode*, str. 215.

zahtjev siromaštva i čistoće. Dakako da je vlasteli bilo u interesu zaštita katoličanstva i regula redova, ali glavni razlog su očito bili staleški interesi, a upravo je najbolje mjesto za to bio samostan sv. Klare u kojem su živjeli njihove kćeri.

5. Odnos svjetovne vlasti i dubrovačkog kaptola

Vlastela je u crkvenoj hijerarhiji vidjela konkurenciju koja im se nije sviđala, poglavito zato što je Crkva izjednačavala pripadnike različitih staleža te na taj način pružala mogućnost napretka svima u karijeri, što je s gledišta svjetovne vlasti jednostavno bilo neprihvatljivo. To je razlog žestokoj borbi svjetovne vlasti za nadzor nad izborom crkvenih vjerodostojnika, poglavito onoj za nadbiskupa. Naime, spajanjem crkvenog autoriteta i svjetovne vlasti mogao se ugroziti postojeći patronat države nad Crkvom, i dati nepoželjnu vlast nekom vlasteoskom rodu. Tu je veliku ulogu odigrao Ilija Saraka, legendarni nadbiskup kojeg dubrovački puk nije nikad prežalio, a koji je ostavio toliki utjecaj na Dubrovčane da se poslije njega, sve do 18. stoljeća, niti jedan nadbiskup dubrovačke crkve neće biti rodом iz Dubrovnika. Ta odluka je imala veliki utjecaj kako na Crkvu tako i na politički život i previranja u 15. i 16. stoljeću u Dubrovniku.

Kao što sam rekao, vrhunac vlasti dubrovačkog nadbiskupa zasigurno spada u vrijeme biskupovanja Ilije Sarake, istaknutog crkvenog diplomate koji je pomogao u pregovorima Republike da zadrži autonomiju u vrijeme kada su mletačke vladare zamijenili Ugri. Legenda kaže da je pred svoju smrt, 1361. godine obolio od kuge te da su mu zadnje riječi bile one upozorenja, a to je da Dubrovčani nikada nijednom nadbiskupu ne dopuste toliku vlast koju je on imao iz straha da bi neki od njegovih nasljednika mogao postati tiraninom. Dubrovčani su prihvatili njegov zahtjev i ta odluka dobiva službeni oblik u odredbi iz 1409. godine koja svakom Dubrovčaninu zabranjuje taj položaj (vrijedi notirati da se prvi dubrovački nadbiskup javlja tek u 18. stoljeću). Rečeno spada pod legendu, jer je vlasteli taj njegov prijedlog, ako je uopće postojao, omogućio da se ne dogodi ono čega su se najviše bojali, a to je da jedan od rodova iz Dubrovnika ne postane presnažan što bi moglo značiti propast Republike.¹⁷ Ta zabrana je bila politički lukava zato što je omogućila da na taj položaj dođu ljudi koji nisu imali

¹⁷ R. Harris, *Povijest Dubrovnika*, str. 226.

moćno zaleđe u gradu što je odgovaralo vlasteli, ali s pastoralne strane nije baš bilo djelotvorno. Iako vlada nije puštala da netko od vlastele dođe na mjesta nadbiskupa ona je inzistirala da sudjeluje o tom tko će doći na tu stolicu, pa tako od ugarskog kralja traže potvrdu da će im dati glas u odlučivanju kada za to dođe vrijeme. No, iako im je papa bio često naklonjen u ovom slučaju je izostala njegova podrška, tako da vlastela unatoč brojnim pokušajima nije uspjela dobiti pravo patronata nad nadbiskupskom stolicom. Unatoč tome, ona je preko biskupa, kanonika i prokuratora nadbiskupije uspjela kontrolirati nadbiskupa. Iako su formalno nadbiskup i papa imali pravo postavljanja ostalih visokih crkvenih dostojanstvenika, pravu je vlast pri postavljanju imala vlada uz podršku ugarskog kralja. Na taj način oni stječu primat nad imenovanjem sufraganskih biskupa i nadbiskupskog vikara. Sukladno tome, svaki Dubrovčanin koji bi prihvatio visoku crkvenu službu protiv volje Senata snosio bi sankcije. Jedan od primjera je Matej de Ragnina koji je od pape zatražio kanonički položaj te je zbog toga osuđen u odsutnosti na 8 godina progonstva, ali se kasnije taj spor izgadio. Isto tako ako bi se za opata nekog dubrovačkog samostana postavila nepogodna osoba ona bi se kaznila kaznom od 1000 dukata i progonom.¹⁸

Gledajući sa perspektive Crkve u Dubrovniku, najveći trn za dubrovačkog nadbiskupa su bili njegovi katedralni kanonici koji su činili kaptol. Sam kaptol je bio formiran na početku dvanaestog stoljeća, pa iako se njegova veličina i sastav mijenjali tijekom godina, on ostaje moćno tijelo koje je djelovalo pod upravom trojice svojih dostojanstvenika – arhiđakona, arhiprezbitera i primiceriusa. Njegova autonomija je povećana činjenicom da su dubrovački nadbiskupi bili stranci i često nisu živjeli u Dubrovniku. Dekretom iz 23. studenog 1442. godine donesena je odluka po kojoj kanonici u Dubrovniku mogu postati samo dubrovački plemići, što je bila reakcija na odluku da nadbiskupi dubrovačke crkve mogu biti samo stranci. Naime, iako su sami donijeli odluku da dubrovački sinovi ne mogu postati nadbiskupi, vlastela je bila odlučna u namjeri da nadbiskupovu važnost smanji koliko je to god moguće te da kanonike koji ga izabiru i koji kontroliraju poslove dubrovačke crkve imaju duboke korijene u lokalnoj zajednici, te da na taj način budu skloniji kontroliranju. Tako će oni imati kontrolu nad

¹⁸ Z. Janeković Romer, *Okvir Slobode*, str. 218.

kaptolom, a samim time i dubrovačkom crkvom. Iako su kanonički položaji bili zakonom pridržani za vlastelu to nije spriječilo da se za tu poziciju kandidiraju i neki pučani. Vlada je intervenirala tako da im je zaprijetila doživotnim progonom s dubrovačkog područja. Zakonska odredba o tome je ušla i u Liber viridis s jasnom porukom da je vlastela utemeljitelj grada i crkve svete Marije te da su oni uvijek snosili brige i terete države, zato je i jasno da samo njima pripadaju kaptolska mjesta i prebende – novčani prihodi.

S druge strane dubrovačka svjetovna vlast je oduševljeno prihvatila protureformacijski pokret koji je uzimao veliki mah, ali su smatrali da su samo oni, a ne papini namjesnici ili dubrovački nadbiskupi, pravi kanali za tu reformu. Nije im se sviđalo nikakvo crkveno miješanje u upravljanje njihovom državom, a zbog trgovačkih i političkih razloga svjetovne vlasti su bile vrlo oprezne s protuosmanskim programom koji su ponudili neki reformatori. Tom razlogu možemo pridodati činjenicu da je uz pomoć svog dubrovačkog sina, dominikanskog teologa Ivana Stojkovića 1453. godine Dubrovnik uspio izboriti kod pape Eugena IV. slobodu trgovanja s «nevjericama», što je zapravo bilo iznimno veliki uspjeh jer samo je šačica kršćanskih država imala tu čast.¹⁹

Na Dubrovnik nije utjecala ni druga pokretačka sila katoličke protureformacije, odnosno potreba da se odupre protestantizmu. Razlog toga leži u činjenici ponajviše zbog toga jer se vjerovalo da će samo kozmopolitski intelektualci pasti pod njen utjecaj, tako da je optužiti nekoga za protestantizam u Dubrovniku uglavnom značilo diskreditirati protivnika. To je dubrovačkoj vladi pružilo odličnu priliku da iskaže pravo na preuzimanje vodstva u obrani vjere, pa tako 1530. vlada osniva dubrovačku inkviziciju koja se sastojala od dva dominikanca plemićkog podrijetla. Nakon toga se osnivaju i nova povjerenstva 1545. i 1548. godine koja su trebala ispitati osumnjičene luterane. Papa sam tome odlučuje stati na kraj kada 1550. godine donosi odluku da svjetovne vlast nemaju što sudjelovati u borbi protiv osumnjičenih već da je na crkvenim vlastima da učine ono za što smatraju da je najbolje. Svjetovna vlast je sebi zadržavala primat da imenuje svećenike u gradu i okolici od kojih je veliki dio bio na državnoj platnoj listi. Isto tako, ako nisu bili zadovoljni njihovim djelovanjem vijećnici su ih mogli smijeniti, pa im je zato bilo bitno da postavljaju one svećenike koji su im bili od povjerenja i za koje su bili sigurni da se neće buniti protiv vlasti. Međutim, baš takav primjer nalazimo na Lastovu i

¹⁹ Ante Šoljić, *O ranoj renesansi u Dubrovniku*, Anali Dubrovnik, 40 (2002), Dubrovnik 2001., str. 131.

Mljetu, gdje je općina birala svećenike među članovima najuglednijih otočkih obitelji, a upravo su oni bili kolovođe pobune protiv dubrovačke vlastele. Tako u glavi 108. lastovskog statuta pod naslovom «Protiv svećenika» nalazi se naputak po kojem lastovčani ne trebaju uzimati svećenike za zastupnike i odvjetnike nego da ih potjeraju u crkvu da obavljaju službu Božju.²⁰

Ono čega se vlada najviše bojala jest da moć crkvenih vjerodostojnika može poremetiti ravnotežu među vlastelom ako bi podržavali interes vlastitoga roda. Osobito se bojala njihovog izravnog povezivanja s Rimom, ali bez obzira na povremene sukobe staleški je interes ipak imao prevagu, jer se jednostavno nije moglo dogoditi da plemstvo ne bude u vrhu vlasti, i svjetovne i duhovne. Tako su neke obitelji, primjerice Ragnina i Resti već tradicionalno držale visoka mjesta u gradskoj crkvenoj hijerarhiji, a iako su se te tradicije štovale, u zakone su bili ugrađene određene točke koje su ublažavale posljedice povezivanja svjetovne i crkvene hijerarhije. Tako su zaređeni sinovi plemićkih obitelji bili posve isključeni iz struktura svjetovne vlasti, pa iako su plemićki sinovi u Crkvi i dalje bili vlastela, pravo koje su stekli po rođenju, njihov položaj se bitno promijenio. Naime, od dvije glavne odrednice, krvi i vlasti, oni bi zadržali samo jednu, a i ta poprima novo značenje. Prihvatanjem svetog reda oni gube veliki dio staleških privilegija pa tako ne mogu nasljeđivati kuće i posjede, osim ako nemaju braće. No, i tada im je bilo zabranjeno uzeti posjed ili ga dati Crkvi, jer bi se on poslije njihove smrti vraćao najbližim rođacima. Klerici su na taj način bili posve isključeni iz politike te im se tako onemogućilo korištenje moći Crkve u svjetovnim stvarima. U borbi dvaju autoriteta, svjetovne i crkvene, Crkva je bila podvrgnuta pragmatičnim potrebama svjetovne vlasti, ali je na duhovnoj razini bila uvijek poštivana. Ako bi došlo do sporova s crkvenom hijerarhijom vlada bi koristila sva moguća diplomatska sredstva u borbi kako bi pobijedila, ali ako ne bi uspjeli, podvrgnuli bi se odlukama pape, jer je njegova zaštita ipak bila potporanj same Republike. To je odnos koji je bio iznimno kompliciran, ali koji je Dubrovnik uspio održati okupljenog kroz simbiozu vjere i svjetovne vlasti kroz cijelo tisućljeće.

²⁰ Z. Janeković Romer, *Okvir Slobode*, str. 220.

6. Širenje Dubrovnika pomoću crkvenih putova

Kroz tekst se često spominje da su dubrovačka vlastela i Crkva konstantno igrale pomno oblikovanu i balansiranu igru kroz koju se održavao postojeći društveni poredak, ali istovremeno i izgled Dubrovnika kao katoličke republike. No, kroz njegovu je povijest vlastela često iskorištavala crkvene putove kako bi pokušala proširiti svoje posjede i van dubrovačkih zidina. Širenje crkvene jurisdikcije je bilo u interesu svjetovnih vlasti jer je to značilo da se šire dubrovačke granice, a to je bilo bitno ne samo zbog trgovine koja je bila od krucijalnog interesa već i širenje utjecaja i prezentacije snage kako Dubrovnik raste u bitan i važan čimbenik na tadašnjim prostorima.

6.1 Pitanje Korčule

Dubrovnik svoje pretenzije prema Korčuli nikad nije skrivao, ali sve do 14. stoljeća, ih nikako nije uspio ostvariti. Prvi značajniji pokušaj dogodio se sredinom 13. stoljeća ali tada Korčulani za svoga kneza biraju donedavnog mletačkog kneza u Dubrovniku, Marsilija Zorza, te se na taj način priklanjaju Veneciji. To Dubrovčane nije obeshrabrilo pa tako u posljednjim godinama 13. stoljeća dolazi do ispunjenja dugogodišnje ambicije. Naime, tada u Dubrovnik dolaze Blaž Crncetić i Cepred Obradić, dva poslanika korčulanske komune, no njih nije dočekao niti predstavnik dubrovačke komune niti nadbiskup, već stonski biskup Ivan Crossio, gdje je on bio zamoljen da sjedište svoje biskupije prenese u njihov grad. Ta ponuda je očito bila jako primamljiva stonskom biskupu pa se tako slijedom dogovora, početkom lipnja 1300. godine sklapa sporazum što će ga Ivan Crossio potpisati kao korčulanski i stonski biskup. On će posredstvom svojim veza osigurati da kurija prizna prijenos njegovog biskupijskog sjedišta iz Stona u Korčulu, te će ukoliko dođe do spora s hvarskim nadbiskupom, pod čijom je jurisdikcijom bio tada otok, sam snositi sve troškove parničenja. Isto tako, prvu godinu biskupovanja Ivan neće primiti nikakva prihoda. S druge strane korčulanska općina se obvezuje da će njemu pokloniti vinograd u Lumbardi i polje kod Sv. Vida, te da neće uzimati desetinu nego petnaestinu koju će pobirati njegovi kanonici, te da će se ona dijeliti na četiri dijela. Prvi ide biskupu, drugi crkvi, treći kanonicima, a četvrti siromasima. Iako se dubrovački nadbiskup uopće ne spominje u ovom sporazumu može

se zaključiti da se niti komuna niti nadbiskup ne protive ovom sporazumu, jer nadbiskupu je u interesu da se teritorijalno proširi dok komunalna vlast ima svoje razloge, gdje se dosad nedostižna Korčula podvrgla njezinom nadbiskupu, tako da su oni uspjeli proširiti svoj politički utjecaj i na Korčulu.²¹

6.2. Pitanje Stona

Stanovništvo Stonskog rata (poluotok danas znan kao Pelješac) do 1180. godine je bio katoličke vjeroispovijesti sve dok zahumski knez Miroslav nije istjerao iz Stona katoličkog biskupa. Nakon toga se počinje širiti pravoslavlje, a sv. Sava osniva u Stonu pravoslavnu episkopiju. Širenju pravoslavlja je odgovarala i prisutnost državne vlasti Nemanjića pa su tako prvobitne katoličke crkve bile pretvorene u pravoslavne. Po dolasku Stonskog rata pod dubrovačku vlast, najviše je bilo pravoslavnih stanovnika, zatim patarena, a najmanje katolika. U savezu s bosanskim banom Stjepanom II. Kotromanićem 1326. godine započeo je rat protiv tadašnjeg gospodara Huma, a završio je dubrovačkim osvajanjem Stona i Stonskog rata, te se nakon višegodišnje diplomacije sa susjednim vladarima 1333. godine postiže sporazum oko osvojenih teritorija. Iz 1333.-1334. godine nisu sačuvani zapisnici dubrovačkih vijeća ali iz 1335. godine postoji odluka da se sagradi novi grad Ston. Također, odmah po zaposjedanju Stona Dubrovčani pristupaju i crkvenom uređenju, no ta odluka je više bila političkog cilja. Tako je bilo odlučeno da će se raditi na stvaranju lojalne crkve koja se nalazi pod strogim nadzorom svjetovnih vlasti, dok će im jezik bogoslužja i vrsta obreda biti od sekundarnog značaja. Dubrovačka vlast nastoji tamošnje stanovništvo vratiti na katolicizam, a to je vršila prisutnošću svoje vlasti i misionarskim radom. Tako je nagovorila kaluđere da napuste manastir sv. Marije Bogorodice te tamo postavlja svoga kapelana kojeg je ona plaćala.²² No, ipak se 1334. godine morala obvezati srpskom vladaru Stefanu Dušanu da će srpskom pravoslavnom popu dopustiti da boravi u Stonu i obavlja vjersku službu. Uskoro Dubrovčani osnivaju i crkvu sv. Vlaha te pozivaju franjevce iz Bosne da tamo misionarski djeluju, pa je napredak u obnovi katoličanstva djelovao iznimno brzo. Pretpostavlja se da je dubrovački poziv franjevcima dijelom i uvjetovan zbog njihovog

²¹ I. Prlender, *Crkva i država u srednjovjekovnom Dubrovniku*, str. 261.

²² V. Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808. Prvi dio. Od osnutka do 1526.*, str. 97.

sukoba sa stonsko-korčulanskim biskupom. Naime, oni se 1335. godine nisu obazirali na činjenicu kako se ipak to radi o njegovom teritorijalnom prostoru na Rat šalju jednog svećenika i jednog klerika. Tako je, čak i po cijenu otvorenog sukoba sa stonsko-korčulanskim biskupom, komuna odlučila sama sebi pripisati uređenje crkvene organizacije na Ratu. Pri tome zaobilazi i samog dubrovačkog nadbiskupa jer su vjerovali da se takve odluke donose na vijećima, a ne u nadbiskupskom dvoru. Očekivano, dolazi do spora, ali Dubrovčani uspijevaju zadržati nadzor nad crkvenim prilikama, ali popuštaju tek u onom dijelu spora koji se odnosi na financijske interese stonsko-korčulanskog biskupa. Kako god bilo, proces katoličanstva stanovništva je išao tako dobro da se pretpostavlja da do 1381. godine pravoslavaca u Stonu više nije ni bilo. Povodom toga, za vrijeme nadbiskupa Petra (1370.-1381.) počinje smanjivanje djelokruga bosanskih franjevac, da bi im se konačno i oduzela sva župništva i bila predana u ruke svjetovnih svećenstva. Na taj način dubrovačka komuna osigurava nadzor nad crkvenom organizacijom jer je smatrano da je to ključna pretpostavka kod ustaljivanja vlasti, a time i integracije dragocjenih posjeda.

6.3. Pitanje Mljeta

Na početku 14. stoljeća Dubrovčani prepoznaju priliku da ostvare svoju dugogodišnju težnju – osvajanje Mljeta. Odlučili su pristupiti suptilnije nego inače pa tako 1305. Malo vijeće šalje dopis samostanu Sv. Marije da svake godine mora birati tri prokuratora samostana. U to vrijeme su feudalni gospodari otoka bili benediktinci, sam Mljet je bio pod srpskom vlašću pa je dubrovačka vlastela očito svoju izjavu temeljila na činjenici da je mljetski samostan pod jurisdikcijom njihova nadbiskupa. Bilo je još par pokušaja, ali svi su rezultirali neuspjehom, sve dok nije izbio sukob između benediktinskog samostana i Mlečana. Tada se dubrovački nadbiskup uspio nametnuti za arbitra te se 24. rujna 1345. godine pred dubrovačkim kaptolom i nadbiskupom Ilijom Sarakom postigao sporazum između Petra i predstavnika udruženih mletačkih općina. Prema njemu samostan je otočane oslobodio tlake, a budući da je opat strepio nad

mogućim željama Mljećana na samostanska zemljišta, u sporazum je unesena obveza po kojoj se otočani obvezuju da neće ni ispašom ni sađenjem kultura širiti svoje posjede na štetu benediktinskih. Na inicijativu Ilija Sarake, a u namjeri potpunog razrješenja otočkih pitanja donesen je i Statut otoka. Uzimajući u obzir da je ovim sporazumom dubrovački nadbiskup postao ne samo posrednikom i arbitrom nego i jamcem za održavanje postignutih dogovora između otočana i samostana, Dubrovnik je osigurao ključni utjecaj na život na Mljetu.²³ Primjenjujući primjer sa Stona, dubrovačka komuna putem crkvenih putova osigurava svoj utjecaj nad Mljetom, nešto što im se pokazalo kao iznimno uspješnom taktikom.

²³ I. Prlender, *Crkva i država u srednjovjekovnom Dubrovniku.*, str. 272.

7. Promicanje društvenog jedinstva kroz blagdanske svečanosti

Nekoliko puta se u radu govori da je konstantna igra odnosa među svjetovne i crkvene vlasti obilježila Dubrovnik kroz cijelo njegovo postojanje, razvitak, napredak kao i povremeni pad. Ono što spada pod tu igru odnosa i konstantne interakcije jest i uloga rituala u promicanju ideologije vlasti. Drugim riječima, blagdanske svečanosti, procesije, proslave, javni spektakli, protokol i svi ostali vezani rituali nisu samo pokazatelj nego integralni dio političke ideologije. Kroz te javne svečanosti, ne jača samo vjerski osjećaj čitavog puka, nego im daje i osjećaj društvenog jedinstva i odanosti. Kao što je i u starom Rimu bila parola za puk da im treba «kruha i igara» kako bi on bio zadovoljan tako je i vladajuća vlastela smatrala da je predodžba uvijek bitnija od problema koji su bili u tom trenutku. Tako ona koristi svečanosti i spektakle za pridobivanje puka, da bar na neko vrijeme zaborave na trenutačne probleme.

Upotrebom rituala vlastela stvara modele mišljenja koji učvršćuju poredak i društvene odnose u glavi svojih podanika, a u srednjovjekovnom svijetu svi rituali su proizlazili iz vjerskih. Taj proces, odnosno održavanja modela mišljenja je ostao i u budućim svečanostima čak i kada je vjerska svrha bila zaboravljena. No, vjerska simbolika je tada bila vrlo bitna baš iz razloga jer je bila opće prihvaćena i svima razumljiva, poglavito zbog činjenice da je Dubrovnik bio iznimno kršćanski grad. Ti rituali nisu nešto novo što je dubrovačka vlastela izmislila, već samo kombinacija starih običaja iz starog Rima upakovanih u srednjovjekovno ruho. Kroz te vjerske svečanosti dubrovačka vlastela promiče krajnji katolički grad koji se odupire svim nevjernicima, što je imidž koji je dugo bio stvaran u javnosti, a istovremeno potvrđuje već spomenute odnose u društvenoj raspodjeli, odnosno, staleškoj (ne)jednakosti i pripadnosti. Dubrovnik je u punoj mjeri uspio ostvariti, iako razmjerno manji u veličini, ono što je radio i njegov politički uzor Venecija. Naime, ta ideologija koja govori o mitu o slobodi i mitu o vlasteli, koja se međusobno isprepliće, prikazana kroz ritual, znakovlje i legende pridavala je postojećem društvenom poretku i vlasteli ne samo božansku zaštitu i milost (korijene iz starog Rima o bogomdanoj vlasti) nego i idealne građanske vrline. S obzirom na to da je Dubrovnik ipak usporedivo manji od Venecije, ni same ceremonije nisu mogle biti spektakularne kao one mletačke, ali su ipak služile svojoj svrsi. Taj nedostatak

velikog spektakla Dubrovnik je nadoknađivao brižnom čuванom unutarњom stabilnošću, a svoje temelje je bazirao upravo na ceremonijalu jer je vladajuća skupina koristila vјerski ceremonijal za uzdizanje i očuvanje poretka, države i društvene hijerarhije. Za to su koristile brojne prilike koje su im bile dostupne, između ostalog i crkveni kalendar, posjete stranih velikodostojnika, proslave pobjeda, vlasteoski pogrebi, vјenčanja i smjene ugarskih kraljeva. Bilo im je vrlo bitno ceremonijom povezati čitavu zajednicu, ali istovremeno svakome odrediti njegovo mјesto u hijerarhiji. Osim tih posebnih prilika kada su se održavale ceremonije, rituale pronalazimo i u svakodnevnim prilikama, pa su tako i sazivi vijeća bili također podvrgnuti ceremoniji te se na taj način davala važnost vijećnicima u očima čitave zajednice.²⁴ To bi se ostvarivalo tako da kada bi bila sazvana sjednica zazvonila bi sva tri zvona nakon čega bi prolazila vlastela u crvenim togama do skupštine. Koliko im je to bilo važno vidi se i u primjeru bratovština jer kada su oni to isto pokušali napraviti za sazivanje svojih skupština dobili su oštar ukor te naputak da se to ne smije više ponoviti. Još jedan primjer se može vidjeti u svečanom ispraćanju poslanika na jednu od misija kao predstavnika Republike. Poslanici bi prije polaska morali par dana provesti u izolaciji kako bi se na miru pripremili za svoj put, a to je u očima građana davalo osjećaj posebne važnosti misije, a zatim bi u vijeću morali saslušati naputke kneza, dati zakletvu i obećati da će djelovati na dobro Republike. Nakon tog ceremonijalnog dijela, upriličenog svečanim govorima, poslanici bi dobili još tajne naputke od kneza te bi kroz grad praćeni mnoštvom otišli na svoj put, a sve je to davalo na još većoj važnosti misije.

²⁴ Z. Janeković Romer, *Okvir Slobode*, str. 292.- 293.

8. Mletački knez i dubrovački rektor: ceremonijalne razlike

Ceremonijal je bio iznimno važan u Dubrovačkoj Republici, bilo to zbog utvrđivanja Dubrovnika kao važnog kršćanskog središta u kojoj su svi članovi pobožni katolici, ili zbog pokazivanja snage vlastele i položaja koje drže u Republici. Jedan od najboljih primjera u kojima se može vidjeti značaj ceremonijala kao i odnos prema Mlečanima nalazimo upravo u odnosu i razlikama među spomenutima. Naime, kada bi se izabrao novi mletački knez njegova obaveza je bila posjeta Dubrovniku. Tamo bi se pokazala njegova snaga i vlast nad gradom, iako formalno samostalnom Republikom, gdje svjetovna vlast ima utjecaj na crkvenu vlast, ali gdje su te obje vlasti djelovale sinkronizirano u primanju novog kneza. Protokol koji je slijedio je bio već isplaniran i ponovljen puno puta, a započeo bi s knezovim iskrcavanjem u dubrovačku luku gdje bi ga dočekala počasna pratnja od 200 naoružanih momaka pod zapovjedništvom vlastele, ostale vlastele i puka. Po komunalnim zakonima koji su bili definirani ugovorima cijela zajednica je polagala zakletvu i vjernost knezu i duždu, ali taj odnos nije bio jednosmjernan. Naime, kada bi oni položili zakletvu i knez je sam morao učiniti slično, primarno da je morao izraziti poštovanje kao i priznati određene povlastice dubrovačke općine. To se činilo tako da bi on dobio zastavu svetog Vlahe iz ruku vlastele nakon koje bi se on, držeći zastavu u ruci, zaklinjao na Evanđelje da će poštovati i čuvati dubrovačke običaje i zakone. Nakon toga on odlazi u katedralu, gdje prima tamjan i svetu vodu od kanonika te još jednom iskazujući poštovanje Crkvi ljubi Evanđelje. Da je njegovo imenovanje ujedno i blagoslov od Crkve on pokazuje to tako što na glavnom oltaru još jednom ponavlja zakletvu koju je dao svjetovnoj vlasti u luci. Nakon toga netko od kanonika daje pohvale za njega i dužda, nakon čega se knez vraća sa zastavom svetog Vlaha pred okupljeno mnoštvo koji tada njemu i stijegu sv. Marka daju zakletvu vjernosti.²⁵ Taj apsolutni suverenitet mletačkog kneza nad Dubrovnikom, odnosno svjetovne i crkvene vlasti, se izražavao na svaki blagdan kada su pjevane laude o njemu, od Božića, Uskrsa, blagdana muke Sv. Vlaha do Bogojavljenja. Nasuprot tome, kada je Dubrovnik bio pod Ugarskom, laude nisu bile forsirane i nevoljko davane jer je ugarski

²⁵ Z. Janeković Romer, *Okvir Slobode*, str. 294.

kralj dopuštao samostalnost svjetovne vlasti, što je za nju predstavljalo odličan napredak jer je sada ona nije morala dijeliti s nijednom drugom. No, ono što je vlastela naučila pod mletačkom vlasti i tim ceremonijalnim primanjem mletačkog kneza, iskoristila je i nakon oslobođenja od njih. Važnost ceremonijala su prepoznali i odlučili iskoristiti kod biranja slobodnog izabranog dubrovačkog rektora koji tako postaje simbolom slobodne, autonomne Republike. Dijelovi su preuzeti iz primanja mletačkog kneza, pa tako rektor u pratnji 12 slugu odlazi u crkvu odjeven u crveno. U pratnji do dvora trubači sviraju njemu u čast i tako označavaju njegovu važnost. Gledajući to kroz prizmu tadašnje situacije, poznavajući sve probleme kao i trenutnu snagu svoje republike nakon prestanka dominacije Mlečana nad njima i ulaženja u savez s hrvatsko-ugarskim kraljem, više je nego i jasno što se željelo postići s ceremonijama i zašto se inzistiralo nad njima – da je dubrovački knez predstavnik suverene države, te da je Dubrovnik jednako slobodan i samostalan kao i Venecija. Da bi se to postiglo, svjetovna i crkvena vlast su tu imali jednako važnu ulogu jer takva vrst ceremonije ne može jedno bez drugog. Da bi to postigli morali su djelovati ujednačeno kako bi izgradili to razmišljanje ne samo unutar Dubrovnika i svoga puka, nego i u vanjskim odnosima i razmišljanjima ostalih država.

9. Crkveni kalendar u službi politike

Ceremonije u kojima se primao mletački knez, ili kada bi se izabirao dubrovački knez, nisu bile jedine bitne u Dubrovačkoj Republici gdje se mogla izražavati i pokazivati snaga pojedinaca, poredak vlasti i položaj ljudi u društvu kroz Crkvu. Zapravo su se kroz čitavu godinu održavale razne ceremonije na crkvene blagdane, od kojih su najvažniji Uskrs, Božić, Bogojavljenje i, naravno, blagdan sv. Vlahe koji se smatrao najbitnijim danom u Republici. No, radi potreba utvrđivanje društvenog poretka i jačanje vjere u Republiku te njezinog značaja, vlastela je često znala dodavati blagdane koji su važni i za državni ritual. Slijedom toga u 14. stoljeću nalazimo u knjizi Reformacija popisane blagdane koji se slave na području dubrovačke općine, kojih je tada bilo 46, što se sa nedjeljama penjalo na stotinjak neradnih dana. Početkom 15. stoljeća se spominje posebni kalendar svetkovina koji treba slaviti prema odredbama Republike nazvan «*Calendarium festorum celebrandorum secundum ordines Racusii*», a do kraja 18. stoljeća takvih redovitih procesija je bilo tridesetak. Neke od njih su bile održavane u nadi za zaustavljanje mogućih prirodnih nepogoda ili nepovoljnih političkih zbivanja, ili nakon što se nešto od toga, bilo dobro ili loše dogodi.²⁶ Tokom 15. stoljeća Veliko vijeće je često raspravljalo o protokolu proslava pojedinih svetkovina te su tada kalendaru odlučili dodati nekoliko novih, također bitnih svetkovina. Tih «ubacivanja svetkovina» ima par, jedan od kojih je proslava marijanskih blagdana. Naime, marijanski blagdani su ulatili među najvažnije na području Republike, kako zbog jačanja njenog kulta tako i zbog posvećenja katedrali Gospi Velikoj. Na poseban se način slavio blagdan Uznesenja te blagdan Marijina začeca, a s obzirom da se tome pridavao veliki značaj svjetovna vlast je tu ugledala još jednu priliku za ceremonijal. Tako ona nalaže kancelaru 1413. godine da ubilježi tu svetkovinu u njihove dokumente te da će se na taj dan održavati procesije vlasti. No, to nije jedini primjer stavljanja crkvenih blagdana pod državne kultove, pa se tako tu našao i blagdan svetog Petra i Pavla uvršten 1416. godine, blagdan svetog Šimuna uvršten 1418. godine te blagdan svetog Jeronima. Svi ti crkveni blagdani na državnom popisu bili su neradni dani (nedjelje također) pa je tako bilo zabranjeno raditi obrtnički

²⁶ Joško Belamarić, *Prizorišta povijesne Dubrovačke društvenosti*, Zavod za povijesne znanosti Dubrovnik HAZU, Zagreb, Dubrovnik 2009., str. 81.

posao, prodavati žito i sol, suditi i sastavljati isprave. Čak se izričito kaže da je zabrana donesena zbog uveličavanja svečanosti.²⁷ Odlučeno je da na radost puka krčme moraju biti otvorene svakim danom, ali da su zabranjene zabave i dražbe u katedrali, crkvi sv. Vlaha i ostalim crkvama. Kod nekih svetkovina obveze koje je knez i njegovo vijeće moralo izvršiti počinjali su već s večernjom misom na dan uoči blagdana, dok bi na sam blagdan knez s Malim vijećem morao prisustvovati zornici ili večernjici u određenoj crkvi. Posebne obveze bile su vezane uz blagdan sv. Vlaha kada su o osmini blagdana knez, nadbiskup i vijećnici morali poći u crkvu sv. Klare koja je nosila tradiciju prve crkve sv. Vlaha. Petnaestog dana od blagdana misa se služila u samoj crkvi sv. Vlaha, no o tome ću reći nešto više kasnije u tekstu. Iako je blagdan sv. Vlahe zauzimao najvažnije mjesto na ljestvici dubrovačkih državnih svečanosti i neki drugi blagdani su također imali važnu ulogu u kalendaru državnih rituala. Jedan od tih blagdana, koji se trajno obilježavao procesijom i obredima, jest blagdan Četrdesetorice mučenika koji je bio održavan 10. ožujka, a slavilo se savladavanje urote braća Zamagna i Bodaca. Tom svečanošću ta urota je dobila simbolično značenje kao opomena svim mogućim budućim buntovnicima kao i pokazatelj očuvanja političke povlaštenosti vlastele. Vlastela je kroz tu procesiju promicala ne samo božansku zaštitu grada Dubrovnika, nego i njegove vlade. Na taj način se u vjerski osjećaj puka uvlačila ideja o posvećenosti društvenog roda. Vlada je već početkom 15. stoljeća raspravljala o proslavi tog blagdana ističući važnost nebeske intervencije u otkrivanju pobune i zaštite mirnog stanja općine. Vidjevši mogući politički značaj blagdana, ona mu odlučuje dati još veće ceremonijalno značenje. Sama procesija se sastojala u ophodnji grada nakon čega bi se u crkvi svetog Vlaha pjevale laude Bogu, svetoj Mariji, Četrdesetorici mučenika i svom nebeskom dvoru. Ta procesija je započinjala u katedrali u kojoj su morali sudjelovati redovnici svih kongregacija gdje bi obvezne morale biti relikvije svetog Vlaha, a obveze kneza i vijećnika su bile potpuno jednake kao na blagdan gradskog zaštitnika. Tada su donesene i nove odredbe o proslavi blagdana svetog Vlahe kako bi se ujednačili detalji dviju svečanosti. To je bio promišljeni, isplanirani politički čin kojem je cilj bio povezati slamanje urote s gradskim zajedništvom, simboliziranim u liku njihova zaštitnika. Procesiju su predvodili senatori, dakle sam vrh društva i vlasti. Ista povorka se održavala i na Stonu, te na čitavom

²⁷ Z. Janeković Romer, *Okvir Slobode*, str. 296.

Pelješcu, pa se tako u Stonskim odredbama može pročitati da se na taj dan procesijom slave nebeski zaštitnici, Četrdesetorica mučenika i s njima sveti Vlaho koji su zajedno obranili mir grada od zlih misli i čina. U prošlom poglavlju kod osvajanja tih područja je spomenuto da je svjetovnoj vlasti bilo iznimno bitno da kroz Crkvu uspostavi svoj utjecaj i na novoosvojenim područjima, a to je najbolje ostvareno upravo kroz ovakve manifestacije. Tijekom same godine bilo je još nekoliko procesija koje nisu bile toliko velebne, ali u svakom slučaju bitne za prenošenje svoje poruke. Jedan od primjera je procesija, u čast evanđelista sv. Marka, koja u 15. stoljeću više nije imala političko značenje, ali se zadržala zbog tradicije, a s vremenom je potpuno iščeznula. Neke od procesija kao one svetog Ivana Krstitelja, svetog Šimuna i Jude, koje su isprva nosile obilježja zahvalnosti radi prestanka kužnih pomora s vremenom su se uvrstile u mrežu državnih rituala, povezale s kultom sv. Vlahe. Na taj način je dubrovačka vlada učvršćivala uvjerenje u postojanje zajednice nebeskih zaštitnika pod vodstvom svetog Vlahe i njegove vlade. Jedna od procesija koja je imala drugačiji predznak jest blagdan Tijelova, a razlog tome jest što je Tijelovo ipak temeljno otajstvo kršćanske vjere, gdje je svjetovni ceremonijal ipak bio sporedan. Sama proslava Tijelova je utemeljena odredbom iz sredine 15. stoljeća gdje se vlastela poziva na dostojno štovanje ovog blagdana, zazivajući milost na grad i dubrovačku vladu. U samoj procesiji sudjelovala je vlastela iz svih vijeća, plaćeni službenici i drugi ugledni stranci, ali središnje mjesto je ipak bilo rezervirano za monstranca sa svetom hostijom koju je nosio nadbiskup pod svilenim ili baršunastim baldahinom. Baldahinu je prethodila skupina redovnika i svećenika koji su pjevali himnu Tome Akvinskog o divnoj tajni utjelovljenoj u hostiji. Iza tih uglednih svjetovnih i crkvenih službenika su se nalazili pučani i vlastela oba spola, vlastelinke, mlada vlastela i oni koji trenutno nemaju uglednu službu. To Tijelovo svrstava u procesije koja je davala puno više prostora puku nego ostale ceremonije.²⁸

²⁸ Z. Janeković Romer, *Okvir Slobode*, str. 309.

11. Kult sv. Vlahe

Slika 1., Prikaz sv. Vlahe (u ruci drži svoj grad)

Kada govorimo o Crkvi u Dubrovniku ne možemo ne spomenuti sv. Vlahu, jer su ta dva pojma nerazdvojiva jedan od drugoga. On se smatra najvažnijim svecem u Dubrovniku koji je ujedno i njihov zaštitnik. Njega se smatra najboljim primjerom sukladnosti između srednjovjekovnih kršćanskih vrijednosti i nove političke ideologije humanizma. O njegovom ugledu i značaju govore mnogi putopisci i zapisi. Jedan od njih je i kanonik Pietro Casola iz Milana, koji putujući prema Svetoj Zemlji 1494. godine stiže i u Dubrovnik te piše kako je iznenađen pobožnošću naroda i velikodušnošću prema Crkvi, te da su posebno povezani sa svetim Vlahom, a tome svjedoči i činjenica da su mnogi Dubrovčani dobili ime prema njemu.

Sv. Vlaho je rođen u Sebastiji u pokrajini Pontu u Maloj Aziji. S vremenom postaje armenski biskup, a početkom 4. stoljeća i mučenik, no on nije prvi dubrovački zaštitnik. Prvi zaštitnici grada Dubrovnika bili su sv. Srđ i Bah. Njima je bila posvećena jedna crkvice u gradu, a samo brdo iznad Dubrovnika nosi naziv Srđ. Legenda o tome kako je sv. Vlaho postao zaštitnik prenosila se s koljena na koljeno. Ona kaže da su Mlečani imali namjeru zauzeti Dubrovnik kako bi nesmetano mogli ploviti Jadranskom obalom, jer su im dotad najviše problema pravili neretvanski gusari, a zauzeće Dubrovnika im se činilo kao idealna prilika da to smanje ili zaustave u potpunosti. Tako su se s nekoliko stotina lađa Mlečani pod izlikom da idu prema Grčkoj odlučili zaustaviti

pred dubrovačkom zidinama kako bi zatražili hrane i vode, što su im Dubrovčani odlučili dati. No, župnik crkve sv. Stjepana po imenu Stojko prvi je otkrio prave namjere Mlečana. Naime, dok je molio u svojoj crkvi on je opazio mnoštvo naoružanih mladih ljudi i jednog starca među njima. Ispostavilo se da je starac sv. Vlaho koji ga je došao upozoriti o namjerama Mlečana što je Stojko odmah javio svjetovnoj vlasti nakon čega su vlasti utvrdile zidine i uz nebesku pomoć obranili grad.²⁹

Kult sv. Vlahe je bio ključan u očima vlastele jer je isticanje crkvene autonomije bio jedna od ključnih političkih ciljeva svjetovne vlasti koja inicira kult gradskog patrona i njime svjesno i promišljeno upravlja. Upravo preko sveca zaštitnika svjetovna vlast veže svoj izvorni identitet uz kršćansku zajednicu koristeći vjerska obilježja u političke svrhe. Prethodni spomenuti zaštitnici nisu mogli ponijeti dovoljno jaku simboliku za ambicije političke elite grada-države u usponu kao što je to bio Dubrovnik tada. Svetoga Vlahu je tijek povijesti grada učinio glavnim simbolom težnje za slobodom, a potom i obilježjem samosvijesti grada-države i uporišta vlasti. U to vrijeme su svetac, grad i sloboda bili izjednačeni pojmovi. Crkve posvećene njemu su nicali po svim dijelovima dubrovačkog teritorija podsjećajući tadašnji puk na njegovu pripadnost gradu-državi. Prva dubrovačka crkva posvećena svetom Vlahu sagrađena je potkraj 10. stoljeća i nalazila se uz toranj osmatračnice koji je u to vrijeme bio podignut na Pilama, a poslije postaje dio ženskog samostana sv. Klare. Pretpostavlja se da je početkom 11. stoljeća u Dubrovnik pribavljena i lubanja sv. Vlahe za veliku svotu novaca, što je samo ustvrdilo njegov značaj i ugled. U to vrijeme su i napravljeni lijepi relikvijari za svečevu glavu i ruku koji su još i dan danas sačuvani u riznici katedrale. Za svečev blagdan je određen 3. veljače, a u početku su ceremonije bile skromne sve dok se Dubrovnik nije razvio u moćan i snažan grad, pa su se tako ta obilježavanja proporcionalno povećavala. Kroz godinu je kapelan crkve svetog Vlahu služio točno 99 misa u dvoru, odnosno svake nedjelje, na svaki blagdan svete Marije, apostola i evanđelista, na Božić, Uskrs, Duhove, te na državne blagdane svetog Vlahu, svečeve ruke, 40 mučenika, svetih Petra, Lovra i Andrije, Sergija i Bakha, Zenobije i Zenobije, Kuzme i Damjana, Ivana Krstitelja i drugih svetaca. Uz 3. veljače se veže i jedna bitna odredba, a to je godišnja sloboda svetog Vlahu. Tu «slobodu» je donijela vlada kao svečano obećanje da svaki dužnik ili počinitelj

²⁹ Josip Nagy, *Sveti Vlaho zaštitnik Dubrovnik, Crkva u svijetu.*, Vol 7., Br. 3., Split 1972., str. 257. – 258.

kaznenih djela, bio on stranac ili Dubrovčanin, može doći u Dubrovnik na 6 dana, tri dana prije i tri dana poslije blagdana. Tijekom tih dana on neće biti uhićen niti će se protiv njega pokrenuti bilo kakvi kazneni postupci. Tom slobodom se dozvoljavala prilika prognanim zločincima da traže oprost kazne te dužnicima da se dogovore s vjerovnicima o smanjenu ili oprost u dugovanja. U Dubrovnik dana 5. srpnja 1346. godine dolazi još jedna relikvija, ruka sv. Vlahe, a potaknuti pozitivnim rezultatima «slobode» dubrovačka vlada 1453. godine donosi odluku da osim 3. veljače, «sloboda» vrijedi i za 5. srpnja.

Dolaskom crne smrti njegov značaj i ugled za grad se još više podiže, pa se tako u veljači 1349. godine, mjesec dana nakon što je crna smrt došla u grad, donosi odluka da se sagradi crkva posvećena svetom Vlahu. Crkva će se izgraditi uz glavni trg, ispred palače Velikog vijeća. Ta crkva će postati druga najvažnija crkva u Dubrovniku, odmah poslije katedrale, a zbog smještaja, jer je blizu sjedišta vlade i pokraj glavnog trga, ujedno postaje i znamenitost i središte društvenog života. Pokraj crkve je sagrađena i lođa – mali trg (Dubrovčani je zovu luža), u kojoj se sastajala vlastela, a njezini stupovi i zidovi su bili ukrašeni reljefnim grbovima francuskih, engleskih i njemačkih vitezova koji su posjetili Dubrovnik na putu prema Svetoj Zemlji.³⁰

Slika 2., crkva Sv. Vlahe

³⁰ R. Harris, *Povijest Dubrovnika*, str. 240.

Sama proslava sv. Vlahe spada pod najvažniji blagdan u Dubrovniku, a brigu o svečanosti su vodila četvorica plemića, takozvani «zapovjednici», koji su birani tajnim glasovanjem. Uz njih su birani još i plemići koji su tijekom proslave čuvali relikvije i odgovarali za njihovu sigurnost. Trodnevica (tridium) veličanja u čast sv. Vlahe prethodila je samoj svetkovini, a u predvečerje svetkovine se održavao vojni mimohod, nakon kojeg bi slijedila večernjica u katedrali, kojima je dakako prisustvovao i knez. Na dan proslave blagdana (3. veljače) u ranu bi se zoru počelo pucati iz topova i udarati u bubnjeve što je bio znak ostalim građanima da se počnu okupljati ispred Kneževa dvora. Tamo se nalazila već sva vladajuća vlastela koja je dočekivala okupljeni narod. Kasnije bi se održavale tradicionalne laude te bučna vojna parada, nakon čega slijedi vjerska procesija u kojoj su sudjelovali svi svećenici i vlastela, svi bi se zajedno zaputili u katedralu. Tamo ih dočekuje nadbiskup s moćima svetog Vlaha te od tog trenutka knez i nadbiskup stupaju zajedno ili je knez išao ispred nadbiskupa dajući okupljenom mnoštvu sliku odnosa moći. Tu se nije radilo samo o odnosu crkvene i svjetovne vlasti nego i o jasnoj relaciji koju taj prizor uspostavlja između predstavnika Republike i sveca uprisućenog u relikvijaru. Tako knez nasljeđuje autoritet od svetog Vlaha i prenosi ga na svu vlast Republike koju on predstavlja. Veliko vijeće je donijelo odluku 1451. godine po kojoj knez može čak i osobno nositi relikvije sv. Vlaha u procesiji, odnosno preuzeti ih iz ruku nadbiskupa. To je još jedan primjer u kojem se nastoji istaći međusobna povezanost Dubrovnika, vlasti i njegova zaštitnika. Za svetim Vlahom, knezom i nadbiskupom, slijedila je vlastela, opati, svećenici i redovnici s drugim relikvijama. Dio relikvija se nije iznašao u ophodnju već bi oni ostajali uz oltar koje su čuvali stariji plemići izabrani u Senatu.³¹ Poslijepodne je bilo rezervirano za pjesmu, ples i razne igre. Tako bi primjerice u vrijeme Diversisa mladi Dubrovčani bi poslijepodne igrali alku (danas je ona jako popularna u Senju). Alka je igra u kojoj natjecatelji imaju cilj pogoditi kopljem srebrne prstenove obješene na užetu.

Proslava blagdana sv. Vlahe je imala ne samo vjerski, već i politički značaj. Zbog toga je svjetovna vlada dopuštala i poticala osnivanja crkve posvećene sv. Vlahu i van gradskih zidina, a to su koristili za jačanje svog državnog političkog autoriteta. Tako se na području Republike do početka 15. stoljeća osnovalo deset crkava sv. Vlahe.

³¹ Z. Janeković Romer, *Okvir Slobode*, str. 300.

Primjerice crkva u Stonu sagrađena 1345. godine je zapravo crkva sv. Vlahe, kao i ona u Pridvorju iz 1429. godine. Sam kult je ujedno bio i svjesni odgovor na kult sv. Marka, sveca zaštitnika Venecije, a za razliku od ostalih mletačkih gradova na jadranskom području, kult sv. Vlahe se uspio učvrstiti u Dubrovniku i oduprijeti mletačkom utjecaju. Na taj način Dubrovnik pokazuje svoju nezavisnost i snagu svjetovne i vjerske institucije. I Marin Držić, veliki dubrovački pisac i svećenik, piše o važnosti sv. Vlahe u svojim knjigama, ali isto tako ne spominje ni malo u svom opusu sv. Marka, zasigurno zato što je on bio politički i vojni simbol Mlečana. U «Dundi Maroju» (1551.) glavni protagonist zaziva upravo pomoć sv. Vlahe, tražeći od njega da mu vrati izgubljene dukate iz dubine mora.³² Sve nam to ukazuje na važnost svega ono što jest i što predstavlja sv. Vlaho. Postavljen iznad glavnog ulaza u Knežev dvor on se uklapa izravno u poruku o pravednom poretku, planski ugrađenu u sastav dvora, gdje on tako i posredno podržava tu ideju. Sijedeći na svom prijestolju i rukom u zraku šaljući blagoslov on ujedinjuje poruku o nebeskoj zaštiti s onom o pravdi i samosvijesti zemaljske dubrovačke vlasti.

³² Slavica Stojan, *Slast Tartare. Marin Držić u svakodnevici renesansnog Dubrovnik*,. HAZU zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Zagreb, Dubrovnik 2007., str. 220. – 221.

11. Zaključak

Odnos dubrovačke crkve i svjetovne vlasti tijekom humanizma i renesanse proživljava velike promjene, svoje uspone i padove, ali smatram ga odnosom koji je definirao Dubrovačku Republiku u potpunosti. Dubrovačka crkva je često bila oruđe u rukama vlasti, ali je bitno napomenuti da iako se vlastela često koristila crkvom u ostvarivanju svojih želja i pretenzija, kao i za isticanje društvenog poretka, ona nikad nije išla protiv činjenice da je Dubrovnik, i njegovo stanovništvo, živjelo i disalo u simbiozi s crkvom te su posebno pazili kako ne bi narušili odnos s njom. U toj interakciji teško je razlučiti tko je izgubio više, a tko dobio više te je sigurnije zaključiti da su unatoč nekim nedostacima i razmiricama, obje strane uživale određene koristi na temelju tog odnosa.

13. Popis priloga

Prilog 1. Sv. Vlah

<http://dumus.hr/hr/kulturno-povijesni-muzej/zbirke/zbirka-varia/sv--vlaho,28.html>

Prilog 2. Crkva Sv. Vlahe

<http://www.portdubrovnik.hr/index.php?act=1&lnk=157&lan=hr>

12. Literatura

1. Belamarić, Joško, *Prizorišta povijesne Dubrovačke društvenosti*, Zavod za povijesne znanosti Dubrovnik HAZU, Zagreb, Dubrovnik 2009., str. 594.
2. Čučić, Vesna, *Dubrovačke Matične knjige – dragocjen izvor za povijesna istraživanja*, Arhivski vjesnik, br. 48, Dubrovnik 2008., str. 45.-54.
3. Foretić, Vinko, *Povijest Dubrovnika do 1808., Prvi dio., Od osnutka do 1526.*, Nakladni zavod MH, Zagreb, 1980.
4. Harris, Robin, *Povijest Dubrovnika*, Golden marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2006.
5. Janeković Romer, Zdenka, *Okvir Slobode*, Zavod za povijesne znanosti HAZU, Zagreb, Dubrovnik, 1999.
6. Nagy, Josip, *Sveti Vlaho zaštitnik Dubrovnik, Crkva u svijetu.. Vol 7., br. 3, Split 1972., str. 256.-270.*
7. Prlender, Ivica, *Crkva i država u srednjovjekovnom Dubrovniku*, doktorska disertacija, Zagreb, 1998.
8. Stulli, Bernard, *Povijest Dubrovačke Republike*, Arhiv Hrvatske, Dubrovnik, Zagreb, 1989.
9. Stojan, Slavica, *Slast Tartare. Marin Držić u svakodnevici renesansnog Dubrovnika.*, HAZU zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Zagreb, Dubrovnik, 2007.
10. Šanjek, Franjo, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991.
11. Šoljić, Ante, *O ranoj renesansi u Dubrovniku*, Anali Dubrovnik 40 (2002), Izvorni znanstveni rad, Dubrovnik, 2001., str. 127.-146.